

4. *Ведерникова Н.М.* Русская народная сказка. – М., 1974; 5. Дідо-всєвідо: Закарпатські народні казки / Вступ. ст., упорядк., підг. текстів та прим. О.І.Дея. – Ужгород, 1969. – 240 с.; 6. Дерев'яне чудо. Народні казки / Вступ. ст., упорядк., підгот. текстів та прим. О.І.Дея. – Ужгород, 1981. – 206 с.; 7. *Дунаєвська Л.Ф.* Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. – К., 1998; 8. Зачаровані казкою/ Українські народні казки в записках П.В.Лінтура; упоряд. І.М. Сенька, В.В. Лінтура. – Ужгород, 1984. – 526 с.; 9. Казкар. Народні казки Українських Карпат / Упорядк., підгот. текстів, прим. та слов. І. В. Хланти. – Ужгород, 1995. – 280 с.; 10. Казки одного села / Запис текстів, післямова та прим. П.В.Лінтура; упоряд. Ю. Д. Турияниця. – Ужгород, 1979. – 368 с.; 11. Казки Буковини / Запис та літ. підгот. текстів М.Г. Івасюка. Упорядк. М.Г. Івасюка та В.С. Басараба. – Ужгород, 1973. – 240 с.; 12. *Кравцов Н.И.* Искусство психологического изображения в народном поэтическом творчестве // Проблемы славянского фольклора. – М., 1972. – С.52-83; 13. Мамине серце: Українські народні героїко-фантастичні казки / Упоряд, підгот. текстів, вступ. ст., прим. та слов. І. В. Хланти, М. І Хланти. – Ужгород, 1993. – 180 с; 14. *Мелетинский Е.М.* Герой волшебной сказки. Происхождение образа. – М., 1958. – 265 с.; 15. *Мушкетик Л.Г.* Демонічні персонажі української чарівної казки Закарпаття (Відьма) // Слов'янське літературознавство та фольклористика. – 1990. – Вип. 18. – С. 87-95; 16. *Новиков Н.В.* Образы восточнославянской народной сказки. – Л., 1974. 17. *Новиков Н.В.* Образы русской и болгарской волшебной-фантастической сказки // Русский фольклор. Т.ХІ. Исторические связи в славянском фольклоре. – УШ. Народная поэзия славян. – М.-Л., 1968. – С. 140-158; 18. *Новик Е.С.* Система персонажей русской волшебной сказки // Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В.Я. Проппа (1895-1970). – М., 1975. – С.214-246; 19. Правда і кривда. Казки / Передм., упор. і прим. І.В.Хланти. – Ужгород, 1982. – 352 с.; 20. *Пропт В.Я.* Морфология сказки. – М., 1969; 21. *Потебня А.А.* Из лекций по истории словесности. – Харьков, 1894; 22. Три золоті слова: Закарпатські казки Василя Королевича / Запис текстів та впоряд. П. В. Лінтура. – Ужгород, 1968. – 240 с.; 23. Чарівне горнятко. Казки / Запис текстів С. Далавурака. М. Івасюка, В. Бандурака та С.Пушика; Упор. С. Далавурак та М. Івасюк. – Ужгород, 1971. – 256 с.

Пащенко Є.М. (Загреб, Хорватія)

У витоків хорватської україністики: Юрій Крижанич

У статті вказано на необхідність створення історії україністики за кордоном. Вивчення України, її історії, культури, мови в Хорватії пов'язано з діяльністю представника хорватського бароко Юрія Крижанича. Під впливом українців у Римі він захопився ідеєю створення європейського християнського союзу. Він перший цікавився Україною і може бути названий засновником хорватської україністики у 17 сторіччі.

Ключові слова: Україна, Крижанич, уніати, Хорватія, україністика, бароко.

В статье указано на необходимость создания истории украинистики зарубежом. Изучение Украины, ее истории, культуры, языка в Хорватии связано с деятельностью представителя хорватского барокко Юрия Крижанича. Под влиянием украинцев в Риме он проникся идеей создания европейского христианского союза. Он первым интересовался Украиной и может быть назван основателем хорватской украинистики в 17 веке.

Ключевые слова: Украина, Крижанич, униаты, Хорватия, украинистика, барокко.

The article emphasizes the importance of the reconstruction of Ukrainian studies history abroad. Ukrainian studies in Croatia are connected with activity Juri Krizanic, representative of the Croatian baroque. He pursued the idea of the Christian union under the influence of Ukrainians who lived in Rome. He was the first to be interested in Ukraine and may be regarded as the grounder of Ukrainian studies in Croatia in XVII century.

Key words: *Ukraine, Krizanic, Uniats, Croatia, Ukrainian studies, baroque.*

Невід'ємною складовою історії українознавства є розвиток цієї науки поза межами України. В силу різних обставин, що у відповідні історичні епохи впливали на стан українознавчих досліджень безпосередньо в Україні, зарубіжне українознавство в його багатьох національних осередках виступало важливим і потужним процесом із своєю історією, вченими, вагомими результатами, базованими на модерних засадах західної науки. В силу відомих причин, науковий потенціал того простору тривалий час залишався майже невідомим безпосередньо в Україні, що збіднювало і без того звужені можливості інформативного збагачення. Нема сумніву, солідний науковий доробок низки дослідницьких поколінь, авторитетних установ закордону, в яких вивчалася українська проблематика, у певні періоди був значно вищим від можливостей, на які була приречена наука в Україні, опинившись у зоні майже столітнього російсько-радянського режиму. Безпосереднім підтвердженням виступають і ті публікації з доробку зарубіжного українознавства, що з'явилися в Україні з 90-х років минулого століття, і які становлять лише певну частину того великого архіпелагу, яким можемо називати зарубіжне українознавство.

Завдання сучасної науки – відтворити комплексну історію зарубіжного українознавства в усіх його національних осередках, в індивідуальних наукових досягненнях з створенням зводу бібліографії, шляхів доступу до архівів і фондів тощо. Такий проект мусить мати державну підтримку в Україні як важливе, пріоритетне завдання сучасної суспільної науки й політики в Україні. Реалізація такого міжнародного проекту означала б повернення в Україну значного наукового потенціалу, який сприятиме подальшому зміцненню і розвитку української науки, розвитку національної ідеї в усіх її аспектах.

Хорватська філологія становить одну із частин тієї загальної панорами інтересу до України та її культури зовні і поступового оформлення подібних тенденцій в українознавстві як наукову дисципліну. Історія хорватської україністики, як і у випадку інших споріднених у своєму розвитку наук (слов'янська культура, певна схожість історичної долі в прагненні до державності та ін.) була зумовлена переплетінням зовнішніх і внутрішніх факторів, що неминуче позначалися на рецепції України та її осмисленні в конкретній національній науці і культурі. Проте існували і певні особливості, які вносили не лише своєрідність у сприйняття України та її наукове переосмислення, а й поглиблювали цей процес, в якому українська інформація відіграла не другорядну роль у розвитку окремих явищ у хорватській науці. Крім того, що йдеться про слов'янські культури, вони були

споріднені схожістю історичної долі, що значною мірою зумовлювало взаєморозуміння, спільність прагнень, що спостерігаємо вже в добу бароко.

Одним із аспектів типологічної близькості української і хорватської суспільної, культурної думки був *славізм* як ідея слов'янської єдності, що зближує українську і хорватську суспільні думки. В хорватській культурі ця ідеологема має глибоке коріння, виразно виявляючи себе вже в епоху Відродження і особливо виразно представлена в культурі бароко, де одним із яскравих представників на індивідуальному рівні був Юрай Крижанич (біля 1618-1683). Саме з його діяльністю можемо пов'язувати і початки того, що називаємо хорватською україністикою, в даному разі барокової доби. Саме ця доба була особливо багата розвитком філології, в якій лідером філологічної науки у східних слов'ян упродовж XVI-XVIII століть виступала Україна з її відомими науковими осередками.

В осмисленні участі української філології барокової доби в культурних процесах інших слов'ян важливе значення має уточнення термінології. Як відомо, українська література, філологія барокового періоду розвивалися під своїм автентичним ім'ям – *руська*. Ця назва в наступних століттях безпосереднього формування наукових дисциплін, шкіл, отже з кінця XVIII і особливо упродовж XIX ст. зазначила тлумачень, позначених особливостями імперської методології, яка призвела до відомих стереотипів ототожнення культури одного із слов'янських народів – русько-українського з сусіднім, московсько-російським. Цей шаблон позначався і на подальшому осмисленні культурних процесів, що відбувалися за участі України. Так, українська (руська) культура іменувалася російською, що можемо представити як своєрідне зафарбовування і „перемазування” давньої фрески наносами з пізнішого 19. і наступного століть. Зокрема це позначилося і на інтерпретаціях періоду українсько-хорватського співробітництва в Римі між українськими уніатами (русини, рутени) та хорватських представників глаголицького письма, що перекладали літургійні книги з глаголиці на церковнослов'янську мову української редакції, неадекватним іменуванням результатів як „русифікація” [про це див.: 7, 58–82]. Той же стереотип позначився і на деяких інтерпретаціях діяльності відомого хорватського полігистра Юрія (Юрая) Крижанича.

Парадоксально, але у досить великій літературі присвяченій цій яскравій індивідуальності в культурі бароко не лише слов'ян, а й загальноєвропейської політичної думки барокової доби, відсутнє системне всебічне вивчення його діяльності у контексті, зв'язках, порівняннях з культурою України. Парадоксальність полягає, з одного боку, в тому, що український фактор, поруч з національною тенденцією хорватів у глорифікації слов'янства, був одним з провідних, вирішальних у формуванні світогляду Крижанича як представники барокового славізму. З іншого – парадоксальним є ототожнювання таких його ідей з поняттям Росії, по-суті Московії, яка хоч і була головним адресатом діяльності хорватського славіста, проте становила останній етап в його творчому шляху, тісно пов'язаному з тогочасною

Україною і українцями – від уніатів до православних. З огляду на обсяг статі, не будемо вдаватися в деталізацію такої констатації, що вимагає монографічного дослідження і висвітлюється частково в інших наших публікаціях, які зазначимо в посиланнях, звернемо увагу на головне. Будучи виразним представником барокового *славїзму* в його хорватському відображенні як міфологеми, ідеологеми щодо слов'янського єднання, Крижанич у розвитку, формуванні таких переконань, їхніх формулювань був на певних етапах зобов'язаний українському фактору. Ідея поєднання конфесій – римської і грецької – була перейнята від українських уніатів, з якими молодий хорватський патріот познайомився в Римі саме в часи (сорокові роки 17. ст.), коли ця українська ідея мала авторитетну підтримку папського Риму. Задум Крижанича щодо „реконструкції” витоків слов'янської мови повністю базується на мовознавчих досягненнях української барокової філології як найзначнішої у цій галузі серед східних слов'ян, де Мелетій Смотрицький з його *Граматикою* був упродовж 17-18. ст. неперевершеним авторитетом у царині сакральної церковнослов'янської мови. Юрай Крижанич був під впливом цієї праці, перебуваючи у своєрідній „полеміці” з її автором, заперечуючи або сприймаючи деякі його положення у побудові власного бачення „загальнослов'янської” мови.

Віра у можливість переконати московського царя в задумі щодо єднання з Західною Європою передалася Крижаничу від українських уніатів, які на початковому етапі уніатської церкви були переконанні, що їхні ідеї про єднання церков поділятиме і московський цар. Українці сподівалися, що близькість мов України і Московії (такі переконання підтверджують і різні тексти українських авторів у популярних тоді в Європі полігістерських збірниках, де московитів представляли українські автори у віршах тодішньою українською мовою), спільна сакральна мова сприятимуть такому зближенню. По суті, українські греко-католики виступали поборниками ідеї європейського християнського союзу. Таке переконання було виразом барокового гуманізму, яким перейнявся і молодий Крижанич. Познайомившись з українськими уніатами, хорватський ентузіаст, слідом за українськими однодумцями в Римі, вносив і свої хорватські особливості, в яких прослуховується і відгомін ренесансних ідей. Крижанич буде одним із перших (після українців і разом з українцями), хто зазнали поразки в таких сподіваннях. Не випадково, що він опинився у Сибіру спільно з українцями, тоді ще не греко-католицької, а саме православної віри, з якими зближився і Ніжині. Вони, як представники українського контингенту промосковської орієнтації, так саме, які і хорватський ентузіаст, стали жертвами московського царизму, котрий відразу після Виговського розпочав тривалу епоху викорінювання української національної ідентичності.

Для нашої тема важливим є те, що Крижанич упродовж своєї діяльності розглядав низку значних питань, пов'язаних з Україною, що дає підстави називати його предтечею хорватської україністики. Вже в Римі він цікавився проблемою національної ідентифікації України, її відмінності від інших

східнослов'янських народів. У прагненні відтворити зміст назви українців (рутенів, русів), він вводить поняття *rebus Rutenicis*, на протилежність поняттю *rebus Moscovitis*. У працях Крижанича, що виникали упродовж його діяльності від Риму до Тобольська, тема України розглядається в різних аспектах і обсягах. Хорватський славіст, зокрема, ставить питання щодо етнічної назви українців і наводить їх у різних варіантах – від відомих як рутени, русини, українці, черкаси до власних визначень, що є типовим для „мови Крижанича” з його неологізмами (*запражці, наднепряни* та ін.) [Про це: 2, 48–56]. Він неминуче зіткнувся з проблемою визначення української мови – від книжної до розмовної [8, 25–48]. Хорватський автор продемонстрував неабияке знання живої мови тогочасної України, особливо за часи перебування в Ніжині, де написав кілька звернень до українців, „мовою Крижанича”, рясно пересипаною українськими словами [6, 40–53]. Хорватський письменник знав, використовував тогочасну українську літературу, особливо полемічну, залишив свої оцінки авторам „київських книг”. Також в його творчості різних періодів – від Риму, де написав елегію „*Дума по хорвацки*”, до „*Політичних дум*” у Тобольську порушено цілу низку питань, пов'язаних з історією, політичними, етнічними, культурними та іншими аспектами українознавства.

Найбільше і найпродуктивніше хорватський збірник слов'янського єднання виявив себе у мовознавчій галузі. Поштовх задумам його граматичних робіт дало вже згадуване ознайомлення з *Граматикою* Смотрицького, який спонукав хорватського автора на порівняльні студії, де він виступив одним із перших компаративістів слов'янського мовознавства [3, 118–127]. Мовознавчі праці Крижанича становлять, зокрема, порівняння хорватської мови в першу чергу з українською в її різних тогочасних проявах (книжна, розмовна, церковнослов'янська в українській редакції), а також з старослов'янською, російською з наведенням прикладів з деяких інших слов'янських мов [4, 169–184].

Уся творча спадщина Юрія Крижанича з її досить значно представленим українським компонентом дає підстави іменувати його першим хорватським україністом, предтечею модерної хорватської україністики. До Крижанича ніхто в Хорватії не виявляв такої широкої обізнаності з Україною та з її культурологічною проблематикою, такого заглиблення в різні сфери її життя – не лише в хорватській бароковій філології, а й довго після нього. Також Юрій Крижанич був можливо одним із перших у тогочасній європейській славістиці, хто називав білорусів їхнім іменем і торкався питань їхньої мови і літератури, хоча й розглядав це на українських прикладах.

Славістична діяльність Крижанича була детермінована тогочасними тенденціями у певних структурах слов'янського світу відомих як бароковий славізм. Захоплений ідеями слов'янського єднання, хорватський ентузіаст, відповідно до тогочасних уявлень, пов'язував ідеал прогресу з Московським царством, котре, однак, було не готовим і не зацікавленим у подібних прагненнях заснованих на принципах рівності і взаємоповаги слов'янських

народів. Подібні тенденції в ідеалізації Московії, схожі до хорватського славізму, висловлювали ще раніше й представники українського барокового славізму, кульмінацією чого став відомий переяславський акт. Проте в часи захоплення Крижаничем ідеалом Москви українські апологети такої ідеї вже перебували у фазі розчарування і прозріння, що демонстрував гетьман Виговський, який започатковував тенденцію в українсько-російських відносинах відому далі гаслом „Геть від Москви!” що буде невід’ємною частиною, двигуном української суспільно-політичної думки. Крижанич дещо запізнився в такому осмисленні українських тенденцій, свідком який став, опинившись у Ніжині. Він був обтяжений ідеалізмом необхідності єднання під егідою московського царя, що вело його до стриманого ставлення до ідей української державної незалежності (при усвідомленні національної самобутності цього слов’янського народу). Подібне ставлення буде супроводжувати хорватську україністичну думку в тому її сегменті, де вона була обтяжена слов’яністичними міфами з незмінним поклонінням Росії. Такий ідеалізм позначився на ставленні до української національної проблематики в поглядах деяких хорватських славістів від Крижанича до Ягича і далі. У роздумах Крижанича про Україну вже окреслилася ця тенденція, в якій ідея української незалежності начебто приноситься в жертву сусідній державі – як данина міфу про потребу, необхідність слов’янського згуртування.

Україна була своєрідним авангардистом тієї ідеї – від її започаткування збоку Хмельницького - до пізнання гіркоти плодів таких ілюзій. Крижанич опинився в Сибіру як логічний наслідок розвитку його ідеалізму, проте й там він не розлучався з українською темою, яка в різних виявах прослуховується в усіх його творах сибірського періоду, найбільше в згаданих граматичних працях, побудованих на полеміці з великим українським мовознавцем барокової доби.

Попри всіх закономірних для барокового славізму ідеалізацій, міфотворень, Юрію Крижаничу належить безумовна заслуга у постановці питання про вивчення України на засадах тодішньої науки, заслуга створення фундаменту хорватської україністики. Проте наступне ХУІІІ ст. буде позначене поступовим вгасанням у хорватській філології створених попередниками уявлень про русько-українську філологію. Такий процес був зумовлений і станом невпинного вгасання в Україні, а також і в Хорватії, різних форм державної самобутності (Дубровницька республіка на хорватських землях, Запорозька Січ – на українських).

Свою роль відіграла й імперська експансія – російська і австрійська, при чому остання позначалася і на українських, і на хорватських землях. І в Україні, і в Хорватії спостерігаються типологічно схожі явища в літературі, зокрема і в плані того, що Д.Чижевський називав „неповною” літературою, включенням її представників у чужі, не національні культури [5, 139]. В зазначених обставинах вгасають уявлення в обох середовищах про українську або хорватську культури як самобутні слов’янські явища. Деякі представники хорватської філології, церкви – так саме як і українські - і

надалі пов'язують свою просвітительську діяльність з Росією, працюючи при царському дворі. Якщо такі українці як Феофан Прокопович вкладали свої знання в зміцнення імперії, що перетворювала церкву на державний апарат, окремі хорватські мовознавці і далі сподіваються на ідею, що виникла в середовищі українських уніатів як віра у можливість поєднання церков, зокрема, на основі церковнослов'янської мови – сподіваються схилити до такої думки Петербург. Знання, афірмація цієї мови і далі засновується на все ще неперевершеній праці й авторитету Смотрицького. Хорватські мовознавці ХУІІІ і аж до початку ХІХ ст. від Карамана до Совича, як і російські письменники (Ломоносов) у своїй діяльності і надалі спираються на здобутки могутньої інтелектуальної хвилі українського бароко.

В обставинах зростання імперського процесу відбувається нівеляція автентичного імені цієї культури, що сприймається як російська, а відтак - і українсько-руська філологія від середньовіччя до початку ХІХ ст. Іменується російською. Подібні уявлення переносяться і в західну славистику, то ж Йосиф Добровський, за умов міжімперіального австрійсько-російського протистояння, діяльність українських уніатів у Римі з 20-х років ХУІІІ ст., де хорватські глаголичні книги перекладалися церковнослов'янською в українській редакції, називає „русифікацією,” що надовго, в розумінні як російське втручання в католицьку сферу, увійде у філологічні інтерпретації, а український чинник буде відтиснутий на маргіналії.

Значений процес зародження і розвитку україністики в хорватському середовищі від ХУІІІ ст. і надалі з поступовим його вгасанням у наступному столітті був типовим і для інших національних середовищ в їхньому осмисленні України, її імені, мови тощо. Як і в інших середовищах зарубіжжя, українська мова, етнос сприймалися відповідно до автентичної назви – руська, русинська, рутенська [1]. Хорватський представник барокового славізму Юрай Крижанич дав свій внесок у загальноєвропейське осмислення України, водночас виступив одним із засновників хорватської україністики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Наливайко Д.* Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІВІ-ХІВІІІ ст. – К., 1998;
2. *Пащенко Е. Н.* „Политика” Юрія Крижанича как произведение литературы бароко // Советское славяноведение. – 1983. – № 4;
3. *Пащенко С.* До порівняльного вивчення граматики Юрія Крижанича та Мелетія Смотрицького // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 6;
4. *Пащенко С.* Рефлексії української філології у порівняльній граматиці Крижанича *Objasnenje vivodno o pisme slovenskom* // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 7;
5. *Чижевський Д.* Порівняльна історія слов'янських літератур. – К., 2005;
6. *Paščenko J.* „Stvaralaštvo Jurja Križanića u Ukrajini 1659” // Riječ. – 2006. – Sv.2;
7. *Paščenko J.* Ukrajinska filologija i prijevodi hrvatskih glagoljičkih knjiga na crkvenoslavenski jezik // Riječ. – 2007. – Sv.3;
8. *Paščenko J.* „Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića” // Fluminensia. Časopis za filološka istraživanja. – 2007. – Br. 2.